

استخراج راهبردهای پدافند غیرعامل در مواجهه با تهدیدات مردم محور در سکونتگاه‌های شهری به روش تحلیل اثرات متقابل^۱

عباس آیاتی فرد

دانشجوی مقطع دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، مازندران، نور، ایران

سیامک نیری فلاح*

استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، مازندران، نور، ایران

اکرم خلیلی

استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، مازندران، نور، ایران

جلال عظیمی آملی

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، مازندران، نور، ایران

چکیده

در میان مسائل عدیده مدیریت شهری، دشواری مواجهه با «ناآرامی‌های اجتماعی» ناشی از خصصت متناقض‌نمای^۲ این دسته از تهدیدات است، چراکه منشأ تهدید نه دشمن خارجی بلکه ارزشمندترین دارایی - شهروندان - هستند. هزینه‌های جبران‌ناپذیر استفاده از راهکارهای قهرآمیز، ضرورت اتخاذ راهبردهای علمی و پایدار را در مواجهه با این تهدیدات بیان می‌کند و در این میان، علم میان‌رشته‌ای پدافند غیرعامل با ماهیت غیرنظامی خود یکی از مناسب‌ترین ابزارها برای مواجهه با ناآرامی‌های اجتماعی ذیل تهدیدات مردم‌محور است که همواره و خصوصاً در سال‌های اخیر بسیاری از کشورها و از جمله کشور ما را به‌طور فزاینده با این مسئله درگیر کرده‌است. با تأکید بر ماهیت علمی پدافند غیرعامل و با توجه به اولویت بازدارندگی در میان اهداف پنجگانه تعریف‌شده در این علم، پژوهش حاضر تلاش دارد با ژرفکاوی در نظریات امنیتی، راهکارهای علمی و پایدار را در مواجهه با تهدیدات مردم‌محور استخراج نماید. هدف کلان این پژوهش، استخراج راهبردهای مواجهه با تهدیدات مردم‌محور، و تبیین ماهیت آن‌هاست. این مطالعه به روش توصیفی - تحلیلی ابتدا با ابزار مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه به تعریف راهبردها و سپس به تحلیل روابط میان آن‌ها با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل و میک‌مک می‌پردازد. براساس نتایج این پژوهش، در ماتریس تأثیرات مستقیم، متغیر «قانون» بیشترین نسبت تأثیرگذاری به تأثیرپذیری را داراست. همچنین در بین متغیرهای موردسنجش، بیشترین تأثیرگذاری مربوط به «گفتمان»، کمترین تأثیرگذاری مربوط به «توجه به اقلیت‌ها»،

^۱ مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است که با راهنمایی نویسندگان دوم و سوم و مشاوره نویسنده چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور در حال انجام است.

*نویسنده مسئول: si.nayyeri@iaau.ac.ir

^۲ paradoxical

بیشترین تأثیرپذیری مربوط به « پویایی / بازاندیشی سیاسی - فرهنگی » و « گفتمان » و کمترین تأثیرپذیری مربوط به « قانون » است.

واژگان کلیدی: پدافند غیرعامل، راهبرد، تهدیدات مردم‌محور، تحلیل اثرات متقابل.

مقدمه

مردم به عنوان ارزشمندترین دارایی (سند پدافند شهری، ۶ و ۱۶: ۱۳۹۹)، در شرایط خاص ممکن است خود به عنوان عامل تهدید عمل نمایند. در این دسته از بحران‌ها، ناامنی و آسیب، پدیده‌هایی شایع هستند که یا عمدی و یا به تبع رفتارهای کنترل نشده اتفاق می‌افتد. ناآرامی‌های سال‌های اخیر در کشور و منطقه، بیانگر ماهیت بیش‌ازپیش پویا، غامض و درموردی غیرقابل پیش‌بینی این‌دسته از تهدیدات است. از میان اهداف پنجگانه تعریف‌شده برای پدافند غیرعامل، تحقق «بازدارندگی»، در مواجهه با تهدیدات مردم‌محور، مطلوب‌ترین هدف است چرا که در یک اقدام پیش‌دستانه، از هرگونه آسیب به دارایی‌های مادی و غیرمادی جلوگیری شده‌است. برخورد خشونت‌آمیز با این وقایع می‌تواند دامنه بحران را گسترده‌تر و حتی از کنترل نظام حاکم خارج کند. علم پدافند غیرعامل بر مبنای ابزارهای غیرنظامی می‌تواند نقش کلیدی در پایش، پیش‌بینی، مدیریت و حل و فصل این نوع از بحران‌ها داشته‌باشد. پژوهش حاضر، از لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی - تحلیلی است که با رویکرد توأمان کیفی و کمی انجام شده‌است. سؤالات این تحقیق عبارت است از: چه راهبردهایی در مواجهه با تهدیدات مردم‌محور (اجتماعی) در پدافند غیرعامل مؤثر است؟ و روابط میان این راهبردها درخصوص تأثیرگذاری/تأثیرپذیری به روش میک‌مک چگونه است؟ هدف از این پژوهش، شناخت راهبردها و ماهیت آن‌ها درخصوص تأثیرگذاری یا تأثیرپذیری به روش میک‌مک در پدافند غیرعامل در مواجهه با تهدیدات مردم‌محور است. شناخت ماهیت تأثیرگذاری/تأثیرپذیری راهبردها ابزار ارزشمندی برای مدیریت کارآمد بحران‌ها و کنترل پایدار سیستم در حوزه علم پدافند غیرعامل است. این پژوهش و نتایج آن بر رویکرد ژرف‌نگری، ریشه‌یابی و علت‌کاوی مسائل تأکید بیشتری دارد. از این‌رو، نوآوری، موضوع محوری پژوهش حاضر نیست.

مبانی نظری

علم "میان‌رشته‌ای" (جدی، ۱۳: ۱۳۸۶) پدافند غیرعامل در منابع اولیه "دفاع غیرعامل یعنی دفاع با کمترین مدیریت یا دفاع غیرفعال" (همان، ۶۲) تعریف گردید و دفاع غیرعامل در زیر مجموعه استحکامات طرح‌شد که هدف از اینگونه استحکامات غافلگیر نشدن در تهاجم اولیه دشمن است (همان). در تعاریف اخیر، «دفاع غیر عامل عبارت است از مجموعه اقدامات غیر مسلحانه‌ای که باعث افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی می‌گردد» (بند اول سیاست‌های کلی نظام در خصوص پدافند غیر عامل، ۱۳۸۶ و سند راهبردی پدافند غیرعامل کشور، ۱۳۹۲ و سند راهبردی پدافند شهری، ۱۳۹۸). امروزه تأکید بر ابعاد غیرکالبدی این نوع دفاع بیشتر شده‌است و براین مبنا در پدافند غیرعامل تمام نهادها، نیروها، سازمان‌ها، صنایع و حتی مردم می‌توانند نقش مؤثری بر عهده گیرند (کامران و

همکار ۸: ۱۳۹۱).

در چارچوب پژوهش حاضر، با تاکید بر «نقش موثر مردم» و در نتیجه ضرورت «شناخت شهروندان و ادراک رفتار آنها» (پاکزاد و بزرگ، ۱: ۱۳۹۱)، پدافند غیرعامل را می‌توان «مجموعه تدابیر غیرنظامی برای مقابله با اقدامات با ماهیت خصمانه» دانست که در چارچوب طراحی محیط انسان ساخت، با حوزه‌های معماری و شهرسازی هم-پوشانی دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، از لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است که با روش تحقیق ترکیبی (کمی-کیفی) به پژوهش پیرامون متغیرهای مؤثر بر پدافند غیرعامل در محدوده تهدیدات مردم محور می-پردازد. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش به صورت، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه (نیمه ساختاریافته) بوده است. پس از تدوین اولیه متغیرها (راهبردهای مستخرج از متون) و به موازات، مصاحبه با صاحب نظران (تدوین اولیه فرضیه‌ها-آزمون مقدماتی) انجام شده و ابزاری برای سنجش فرضیه‌ها (راهبردهای اولیه) بوده است. نمونه‌گیری در فرآیند انجام این پژوهش در دو مرحله انجام شد: در ابتدا پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای و نیاز به انجام مصاحبه به منظور تهیه فهرست اولیه متغیرها و پس از آن در مرحله سنجش راهبردها (جدول نهایی متغیرها و امتیازدهی در نرم افزار). جامعه آماری برای هر دو مرحله نمونه‌گیری، متشکل از متخصصان مبحث پدافند غیرعامل در داخل کشور است لذا برای هر دو مرحله، از روش نمونه‌گیری غیر تصادفی (هدفمند) به روش گلوله برفی استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

روش تحلیل اثرات متقابل در دهه‌های اخیر در پژوهش‌های گسترده‌ای مورداستفاده قرار گرفته است. در جدول شماره ۱ بخشی از پژوهش‌های انجام شده و مرتبط ارائه شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش.

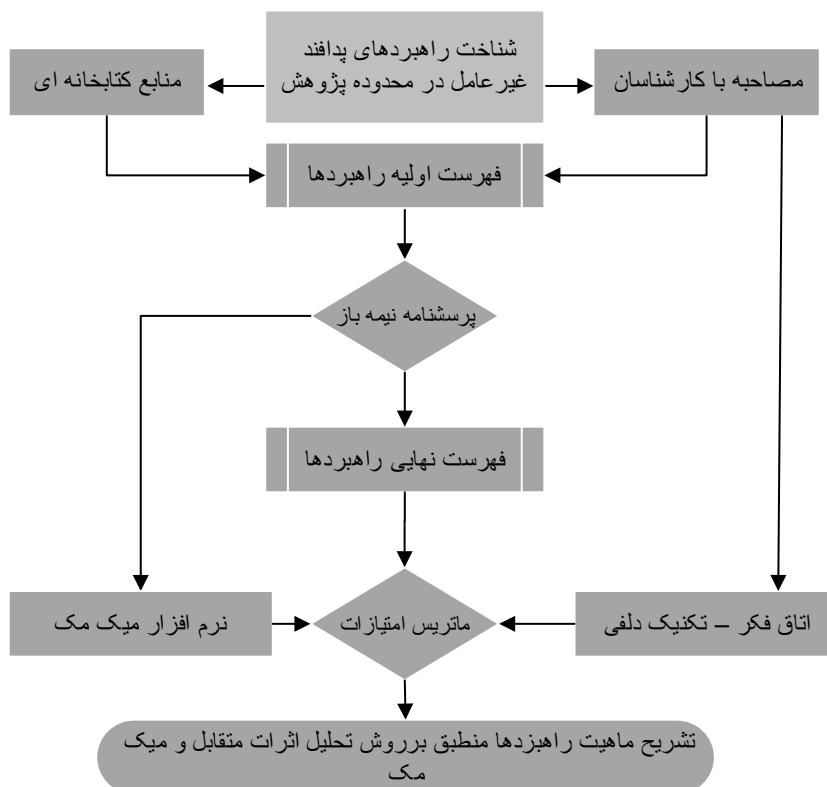
محققان	سال	محتوای پژوهش / روش تحقیق
نوروزی و همکاران	۱۳۹۷	در پژوهشی با عنوان: شناسایی و ارزیابی پیشران‌های شگفت‌انگیز در تاب‌آوری کالبدی کاربری‌های شهری با رویکرد پدافند غیرعامل، شاخص‌های آسیب‌پذیری کاربری‌های شهری به کمک میک‌مک و سایر نرم‌افزارهای کمکی تحلیل گردید.
صدیقی و همکاران	۱۳۹۷	در پژوهشی باهدف شناسایی و تحلیل متغیرهای کلیدی آمایش منطقه‌ای، از میان ۷۷ عامل مؤثر، پس از غربالگری تعداد ۲۲ عامل انتخاب و در مدل تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک‌مک بررسی و سنجش شدند.
جعفری‌زاده و حمزه	۱۳۹۸	در این پژوهش، مؤلفه سازی پدافند غیرعامل شهری در مقابله با تهدیدات آینده انجام شده است.
نجفی و همکاران	۱۳۹۹	در پژوهشی باهدف تبیین مهم‌ترین نیروهای پیشران تأثیرگذار بر قدرت دفاعی ایران، از میان ۴۱ متغیر پس از غربالگری با نظر خبرگان، تعداد ۵۳ متغیر انتخاب و در نرم‌افزار میک‌مک تحلیل شد.
عبداله زاده فر	۱۳۹۹	پژوهش، تبیین نقش و جایگاه امنیت شهری در پدافند غیرعامل را بررسی کرده است. در این پژوهش از روش دلفی و نرم-

افزار SPSS استفاده شده و در نهایت متغیرها بر اساس وزن دهی اولویت بندی شده اند.

آیاتی فرد و همکاران	۱۴۰۱	متغیرهای مؤثر بر پدافند غیرعامل را در مواجهه با تهدیدات مردم محور به روش تحلیل سلسله مراتبی بررسی و بر اساس اهمیت، ارائه کردند.
Kronfeld, M. J.	2018	در پایان نامه دکتری با عنوان "تعریف و اولویت بندی تهدیدها در دوران پس از جنگ سرد و تحول سیاست امنیت ملی آمریکا"، با روش تحقیق ترکیبی، پنج متغیر اصلی مؤثر بر امنیت ملی آمریکا را بررسی کرده است.
Chander, Jain and Shankar	2013	مدل سازی متغیرهای مدیریت اطلاعات امنیت در سازمان های هند را به روش میک مک انجام دادند.
Ariyani, N., & Fauzi, A.	2019	با استفاده از مدل میک مک برای تحلیل متغیرهای راهبردی در توسعه طبیعت گردی استفاده کردند.
Kaur,B., et AL	2021	از مدل میک مک و تحلیل ساختاری- تفسیری برای شناخت متغیرهای کلیدی مؤثر در جرم های ضد زنان استفاده کردند.

مدل مفهومی تحقیق

براساس مباحث طرح شده، مدل مفهومی تحقیق در شکل ۱ ارائه شده که این مدل فرآیند پژوهش از طرح مساله تا حصول نتیجه را ارائه کرده است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

Fig.1. Research Conceptual Model
Source: Authors, 2021

واکاوی مفهوم امنیت با تأکید بر بعد اجتماعی امنیت

در این بخش از پژوهش به عنوان مرور ادبیات تحقیق، به ریشه‌یابی مفهوم امنیت با تأکید بر امنیت اجتماعی می‌پردازیم. همچنین مباحث این بخش از پژوهش تأکیدی است بر میان‌رشته‌ای بودن علم پدافند غیرعامل (اصغریان جدی، ۱۳۸۶).

امنیت در علوم انسانی - اجتماعی

صاحب نظران علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و روانشناسی اجتماعی راجع به امنیت و احساس امنیت نظریه‌هایی ارائه نموده‌اند، که به میزان نیاز پژوهش، در این بخش به اجمال ارائه می‌گردد.

صاحب نظران جامعه‌شناسی

صاحب نظران جامعه‌شناسی را می‌توان به دو دسته کلاسیک و معاصر تقسیم نمود (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۱۵):

جامعه‌شناسان کلاسیک

مارکسیسم بر این عقیده است که تعارض‌های به‌راستی عمیق - یعنی تعارضاتی که مردم را وامی‌دارد با چوب و چماق به جان هم بیفتند - از بهره‌کشی اقتصادی سرچشمه می‌گیرد (تیلور، ۱۴۰۱: ۸۸). کارل مارکس^۱ می‌گوید: انسان‌ها در روند تولید اجتماعی زندگی خویش، وارد روابط تولیدی مشخصی می‌شوند که اجتناب‌ناپذیر و مستقل از اراده آن‌هاست. این روابط هماهنگ با مرحله مشخصی از توسعه نیروهای تولیدی مادی هستند. مجموع این روابط تولید، ساخت اقتصادی جامعه و بنیاد واقعی را تشکیل می‌دهند که بر اساس آن‌ها روبناهای حقوقی و سیاسی پدید می‌آیند (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۱۶). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی مارکس را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: با تحول در نیروها و روابط تولید و در نتیجه پیدایش طبقه‌ای نو، مبارزه طبقاتی میان طبقات اصلی جامعه در- می‌گیرد و عملاً نظم و امنیت حاکم بر جامعه به هم می‌خورد.

امیل دورکهایم^۲ به نظر دورکهایم مبنای نظم جامعه عاملی اخلاقی است. جامعه مجموعه‌ای کمی از افراد نیست بلکه واقعیت کیفی یگانه‌ایست. رسوم و سنن اجتماعی بر عقل منفرد افراد مسلط هستند و جامعه با نظم و متعادل دارای وحدتی اخلاقی است. (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۱۷). از نظر دورکهایم نظم هر جامعه خاص خودش است و نمی‌توان از وجود قوانین جهان شمول و عمومی صحبت کرد که همه جوامع را دربرگیرد (خورشیدنم، ۱۳۹۰). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی دورکهایم را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: امنیت را می‌توان وضعیتی توصیف کرد که در آن همبستگی اجتماعی وجود داشته و افراد به جهت پابندی به عقاید و احساسات مشترک ملزم به رعایت حقوق دیگران باشند.

^۱ Karl Marx
^۲ Durkheim. E

از دیدگاه ماکس وبر^۱ رفتار جمعی به طور کلی از تعهد به نوعی نظام عقیدتی برمی خیزد. گروه‌های اجتماعی خود را متعهد به تعاریفی کلی از خود و جهان ساختند و می‌کوشند جهان خود را براساس این تعاریف تغییردهند. بنابراین برای فهم جنبش‌های اجتماعی باید این تعاریف را شناخت (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۱۸). ماکس وبر در جامعه‌شناسی سیاسی خود بر دو مقوله اساسی تأکید می‌نماید: مشروعیت و اقتدار (وبر، ۱۳۹۴: ۶۷). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی ماکس وبر بر مشروعیت که مظهر میزان پذیرش ذهنی - درونی قدرت حاکم در نزد افراد جامعه است و اقتدار که به معنای اعمال قدرت مشروع است، تأکید دارد.

مید^۲ درک معنا و مفهوم امنیت را برخاسته از تعبیر و تفسیر اعمال دیگران می‌داند که در طی فرایند کنش متقابل صورت می‌گیرد. در واقع با تعبیر و تفسیری که از قصد و نیت طرف مقابل صورت می‌گیرد، مضمون امنیت شکل یافته، تقویت شده و به همراه آن موضوعاتش مشخص و معین می‌گردد. بدین ترتیب امنیت توانایی حفظ شرایطی است که هر فرد در آن با آگاهی و تفسیرگری دخالت کرده و با توجه به کنش دیگران و تفسیر خویشتن، کنش خویش را آگاهانه می‌سازد (نوید نیا، ۱۳۸۴: ۴۴). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی مید به معنای توانایی حفظ شرایطی است که هر فرد در آن با آگاهی و تفسیرگری دخالت کرده و با توجه به کنش دیگران و تفسیر خویشتن، کنش خویش را آگاهانه می‌سازد.

نیل اسملسر^۳ معتقد است نوسازی جامعه و گسترش تقسیم کار و تنوع ساختاری موجب اختلال در همبستگی اجتماعی می‌گردد در نتیجه مکانیسم‌های همبستگی از جذب پیچیدگی‌های فزاینده قاصر می‌شوند. اجزا و ساخت-های نوپدید نمی‌توانند با اجزا و ساخت‌های دیگر روابط اندام‌وار متقابل داشته باشند و به این ترتیب خطر فروپاشی تعادل اجتماعی پدید می‌آید، نارضایتی نسبت به عملکرد نهادهای جامعه افزایش می‌یابد و مردم در آرزوی وضعیتی بهتر دست به خیال‌پردازی می‌زنند. (بشیریه، ۱۴۰۰: ۵۳). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی اسملسر را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: در نتیجه اختلال در همبستگی اجتماعی، مکانیسم‌های همبستگی از جذب پیچیدگی‌های فزاینده قاصر می‌شوند.

برمبنای مباحث طرح شده پیرامون نظر جامعه‌شناسان کلاسیک درباره امنیت و نظریه امنیتی طرح شده توسط این دسته از نظریه‌پردازان، در مجموع پنج راهبرد به جهت دستیابی به اهداف پژوهش حاضر قابل استخراج است که در جدول ۱ ارائه می‌گردد.

جدول ۲: راهبردهای مستخرج از دیدگاه نظریه پردازان جامعه‌شناسی کلاسیک (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	راهبرد دفاعی قابل استخراج
۱	کارل مارکس	تعادل در طبقات اجتماعی
		طبقات اجتماعی پایدار

^۱ Max weber
^۲ Margaret Mead
^۳ Smeleser. N

۲	امیل دورکهایم	نظام ارگانیک اجتماعی جامعه ارگانیک
۳	ماکس وبر	قدرت نرم
۴	مید	کنش اجتماعی آگاهانه
۵	نیل اسملر	همبستگی اجتماعی پایدار

جامعه شناسان معاصر

ساموئل هانتینگتون^۱ معتقد است نابسامانی‌های سیاسی بیش از همه از دگرگونی سریع اجتماعی مایه می‌گیرند. در این جوامع نرخ‌های رشد تحرک اجتماعی و گسترش بهینه اشتراک سیاسی بالاست برعکس نرخ‌های رشد سازماندهی سیاسی و نهادی شدن امور پائین است (هانتینگتون، ۱۳۸۲: ۱۱). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی هانتینگتون را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: نابسامانی‌های سیاسی بیش از همه از دگرگونی سریع اجتماعی مایه می‌گیرند.

مرتبط‌ترین بحث میشل فوکو^۲ راجع به امنیت، «قدرت، سلطه و انضباط» است. (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۱۹). در تبیین قدرت عبارت است از ساختار کلی کنش‌هایی که بر کنش‌های افرادی که آزاد هستند، یعنی کسانی که رفتارشان کاملاً توسط تحدیدهای فیزیکی متعین نشده است، تأثیر. سلطه اشاره به روابط نامتقارن قدرت دارد که در آن اشخاص تابع به دلیل محدود شدن حاشیه‌ی آزادی‌شان توسط تأثیرات قدرت، فضای اندکی برای مانور دارند (هیندس، ۱۳۸۰: ۱۱۹-۱۱۵). فوکو انضباط را شکل خاصی از قدرت می‌داند که در اروپای قرن هفده ظهور کرده و در طی تاریخ غرب مدرن تداوم می‌یابد. دستگاه انضباطی کامل امکان می‌دهد که با یک نگاه همه چیز را پیوسته دید (فوکو، ۱۳۸۵: ۲۸۱-۱۶۹). فوکو معتقد است که نظم اجتماعی را باید در قالب نظم گفتمانی تحلیل کرد (میلز، ۱۳۸۲: ۱۴). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی فوکو را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: نظم اجتماعی، نظم گفتمانی، انضباط.

چارلز جانسون^۳ اساساً عدم ثبات در جامعه را نتیجه پیدایش عدم هماهنگی میان محیط و ارزش‌ها می‌داند. به نظر جانسون ممکن است تغییرات در محیط جامعه از طریق اعطای امتیازات و یا پذیرش تحولات، کنترل شوند و در نتیجه تعادل میان محیط و ارزش‌ها اعاده گردد. اما اگر چنین کنترلی به عمل نیاید وضعیتی پیش می‌آید که او آن را اختلالات چندگانه^۴ می‌نامد، گروه حاکم می‌بایست به اعمال زور جهت حفظ انسجام جامعه متوسل گردد. نتیجه چنین سیاستی اتلاف منابع قدرت به وسیله رژیم است که موجب از دست رفتن مشروعیت سیاسی دستگاه قدرت می‌گردد (بشیریه، ۱۴۰۰: ۵۲-۵۲). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی جانسون را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: عدم ثبات در جامعه نتیجه پیدایش عدم هماهنگی میان محیط و ارزش‌هاست.

^۱ Hantington, samuel P

^۲ Foucault, M.

^۳ Janson. Ch.

^۴ Multiple dysfunctions

مانوئل کاستلز^۱ با بیان ظهور جامعه شبکه‌ای، قدرت و هویت با رویکردی نو، تحلیلی جامع از روندهای جاری و آتی تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نتایج امنیتی آنها در بعد ملی و جهانی ارائه نموده‌است. او معتقد است تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، امکان ظهور جامعه شبکه‌ای را فراهم آورده که افراد و جوامع را در درون قالب‌های تازه، هویت‌های جدید می‌بخشد. او معتقد است یک قانون شناخته‌شده در حوزه تطور اجتماعی می‌گوید که: تلاش برای تحمیل سلطه بر بروز مقاومت منجر می‌شود و بر همین مبنا کاستلز از ظهور هویت‌های مقاوم در هیئت جمع‌های دینی، فرهنگی، ملی، قومی و محلی سخن می‌گوید (کاستلز، ۱۳۸۴: ۲۶). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی کاستلز را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: جامعه شبکه‌ای؛ تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، امکان ظهور جامعه شبکه‌ای را فراهم آورده که افراد و جوامع را در درون قالب‌های تازه، هویت‌های جدید می‌بخشد.

آنتونی گیدنز^۲ سه عامل مهم در دوران مدرنیته را: جدایی زمان و مکان، مکانیزم‌های از جا کننده و تخصیص باز-اندیشانه دانش می‌داند (گیدنز، ۱۴۰۱: ۲۱). از جاکندگی باعث می‌شود که ملاک‌ها و شیوه‌های عمل محلی، اقتدار و اولویت خود را از دست بدهند و فرد نیازی به رجوع به آنها برای سنجش و نقد کنش‌های خود را نداشته باشد. از این رو نظم و امنیت خصلتی دیالکتیکی و کلی پیدا می‌کند. این دو ویژگی باعث تخصیص بازاندیشی دانش می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۷: ۲۷). او معتقد است بازاندیشی نسبتی دو پهلوی با نظم و امنیت دارد. از یک سو عملی است که پایه هر نوع نظم تثبیت شده را سست می‌کند و از سوی دیگر با توجه به حجم وسیع و سریع تغییرات به عنوان ابزاری تلقی می‌شود که به کنترل این تغییرات می‌پردازد (گیدنز، ۱۳۸۷: ۸۰). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه امنیتی گیدنز را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: بازاندیشی، از یک سو عملی است که پایه هر نوع نظم تثبیت شده را سست می‌کند و از سوی دیگر با توجه به حجم وسیع و سریع تغییرات به عنوان ابزاری برای کنترل این تغییرات است.

پارسونز^۳ امنیت را یکی از اهداف جمعی می‌داند که جزء کارکرد نظام سیاست است. امنیت به بررسی خطرات و تهدیداتی می‌پردازد که در یگانگی جامعه اختلال ایجاد می‌نماید و باعث ناهماهنگی میان خرده سیستم‌های جامعه می‌شوند. شاید بتوان تعادل مورد ادعای پارسونز را معادل امنیت دانست (نوید نیا، ۱۳۸۴: ۷۷).

بیش‌ترین تمرکز **آنتونیو گرامشی**^۴ بر روی نقش اندیشمندان و به طور کلی عقاید در جامعه است. از نظر گرامشی مقاومت که از سوی هژمون در برابر خواست‌های مردم ایجاد می‌شود، یکی از علل اصلی بروز ناامنی است و وظیفه اصلی و سیاسی اندیشمندان، کمک به ساخت ضد هژمونی است تا از این طریق بتوان الگوهای حاکم گفتمانی و تعاملاتی که هر هژمونی موجود را غالب می‌سازد، تعیین کرد.

هابر ماس بر محوریت ارتباطات و گفتگو در فرآیند رهایی تأکید دارد. او معتقد است عنصر امید به جامعه‌ای بهتر از طریق ارتباطات و مشارکت فعال که در دموکراسی‌ها متجلی است ایجاد می‌شود (عبدالله خانی، ۱۳۸۲: ۲۲۸).

^۱ Castells.M.

^۲ Giddens.A.

^۳ Parsons.A.

^۴ Gramsci.A.

جورجیو آگامبن^۱ یکی از متفکران انتقادی معاصر است. او به تناقضات سیاست مدرن می‌پردازد و می‌کوشد تا به نوعی به عمل‌رهایی‌بخش در عرصه سیاست دست‌یابد. او شرط شکل‌گیری فضای قانون را وضعیت استثنایی در جامعه می‌داند و خاطرنشان می‌کند که این وضعیت تبدیل به وضعیتی دائمی شده‌است (آگامبن، ۱۴۰۲: ۳۷).

با تجمیع مباحث پیش‌گفته، در جدول ۲، راهبردهای مستخرج از دیدگاه نظریه پردازان جامعه‌شناسی معاصر ارائه شده‌است.

جدول ۲: راهبردهای مستخرج از دیدگاه نظریه پردازان جامعه‌شناسی معاصر (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	راهبرد دفاعی قابل استخراج	ردیف	نظریه پرداز	راهبرد دفاعی قابل استخراج
۱	ساموئل هانتینگتون	سیاست پویا-نهاد سازی	۶	پارسونز	وحدت ملی
۲	میشل فوکو	گفتمان	۷	آنتونیو گرامشی	رسالت اندیشمندان
۳	چارلز جانسون	محیط پایدار	۸	هابر ماس	مشارکت اجتماعی
۴	مانوئل کاستلز	شبکه متعادل	۹	جورجیو آگامبن	قانون
۵	آنتونی گیدنز	بازاندیشی	۱۰	پارسونز	وحدت ملی

صاحب نظران روانشناسی اجتماعی

پیتریم سوروکین^۲ علت بلافصل بی‌ثباتی، اغتشاشات اجتماعی و شرایط انقلاب را افزایش سرکوب غرائز اصلی اکثریت جامعه و عدم امکان کسب حداقل ارضاء لازم برای آن غرائز می‌داند. علت دورتر هر چیزی است که چنین افزایش سرکوبی را موجب می‌گردد. از نظر سوروکین، شرط اصلی و لازم برای بروز اختلال درونی یک جامعه آن است که نظام اجتماعی یا فرهنگی آن و یا هر دو پریشان شوند.

الکسی دوتوکویل^۳ در رابطه با موضوع امنیت و ثبات سیاسی دو نکته حائز اهمیت را بیان می‌نماید که عبارتند از: (۱) بهبود در شرایط زندگی فرد و افزایش توقعات، دو عامل اصلی نارضایتی و پرخاش‌جویی سیاسی است. به عبارت دیگر مردمی که همه هم‌شان مصروف تلاش معاش می‌گردد فرصت و علاقه لازم برای پرداختن به مسائل سیاسی را نخواهند داشت. (۲) خطرناک‌ترین لحظه برای حکومتی بد، لحظه‌ای است که آن حکومت دست به اصلاحات بزند. بدین ترتیب دوتوکویل رفاه را عامل نارضایتی، پرخاشگری، بی‌نظمی و ناامنی می‌داند.

جدول ۳: راهبردهای مستخرج از دیدگاه نظریه پردازان روانشناسی اجتماعی (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	راهبرد دفاعی قابل استخراج
۱	پیتریم سوروکین	کنش متقابل اجتماعی - پویایی فرهنگ
۲	الکسی دوتوکویل	تعادل اجتماعی

^۳ Georgio Agamben

^۱ Sorokin.P.

^۲ Detocqueville.A.

صاحب نظران علوم سیاسی

رابرت ماندل^۱ امنیت را از بعد سیاسی- فرهنگی مورد توجه قرار می‌دهد. امنیت سیاسی - فرهنگی مد نظر ماندل منوط به حفظ بنیان هویت سیاسی- فرهنگی جامعه است. چنانچه او مهم‌ترین مسائل را در این بعد شامل آزادی داخلی و تحمل چندگانگی از یک‌سو و حاکمیت و نظم از سوی دیگر بیان می‌کند (ماندل، ۱۳۷۹: ۱۵۱). بنابراین هدف امنیت در این بعد عبارت است از: حفظ مشروعیت سیاسی و هویت فرهنگی از طریق وارد کردن توده‌ها به فرآیند سیاست‌گذاری.

باری بوزان^۲ رویکردی پنج بعدی به فرضیه امنیت دارد: امنیت نظامی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی و جامعه‌ای. این پنج بخش، جدا از یکدیگر عمل نمی‌کنند، هریک از آنها دارای کانون مهمی در درون مسئله امنیت و روشی برای تنظیم اولویت‌ها بوده و از طریق ارتباطات قوی به یکدیگر متصل هستند (بوزان، ۱۳۹۷: ۲۴).

آل وِیور^۳ به جای دولت، جامعه را به مثابه هدف مرجع امنیت مطرح می‌کند و معتقد است نمی‌توان همه اقسام گروه-های اجتماعی را جامعه دانست. گروه‌های اجتماعی باید آنقدر حائز اهمیت باشند که به نوبه خود مرجع امنیت قرار-گیرند. در اینجا گروه‌های اجتماعی مورد توجه هستند که قادرند در راستا و در کنار دولت به عنوان اجزای مهم سیاسی در سامانه بین‌المللی دست به اقداماتی بزنند (بوزان، ۱۳۹۷: ۴۱).

والتر لیپمن^۴ معتقد است هر ملتی تا جایی دارای امنیت است که در صورت عدم توسل به جنگ مجبور به رها نمودن ارزش‌های محوری نباشد و چنانچه در معرض چالش قرار گیرد بتواند با پیروزی در جنگ آنها را حفظ کند (بوزان، ۱۳۹۷: ۲۱). به عبارتی، حفظ امنیت در گرو حفظ ارزش‌های محوری جامعه است.

منوچهر لرنی معتقد است امنیت از یک سو ایجاد بستری مناسب برای رشد و تعالی انسان‌ها، توسعه اقتصادی و فرهنگی، برخورداری از کلیه حقوق و آزادی‌های قانونی بوده و از سوی دیگر به معنای وجود آسایش، ثبات اقتصادی، اجتماعی و داشتن تصور ذهنی روشن از پدیده‌های یادشده و در اذهان مردم تلقی می‌شود (لرنی، ۱۳۸۴: ۱۴).

عمید زنجانی معتقد است مفهوم امنیت، مصونیت از تعرض و تصرف اجباری بدون رضایت است و در مورد افراد، به معنی آن است که مردم هراس و بیمی نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود نداشته و به هیچ وجه حقوق آنها به مخاطره نیفتد و هیچ عاملی حقوق مشروع آنان را تهدید ننماید (عمید زنجانی، ۱۳۶۸: ۵۴۸).

جدول ۴: امنیت از دیدگاه صاحب‌نظران علوم سیاسی (مأخذ: نگارنده)

^۱ Mandel.R

^۲ Buzan.B

^۳ Ole Waver

^۴ Walter Lippmann

جدول ۵: راهبردهای مستخرج از دیدگاه صاحب‌نظران علوم سیاسی (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	راهبرد دفاعی قابل استخراج
۱	رابرت ماندل	مشارکت سیاسی
۲	باری بوزان	جامع‌نگری
۳	ال ویور	جامعه‌پایدار
۴	والتر لیپمن	نظام ارزشی
	لرنی	امنیت ذهنی - احساس امنیت
۵	عمید زنجانی	حفظ حقوق مشروع

دیدگاه‌های مطرح در امنیت

علاوه بر صاحب‌نظران علوم مختلف، مکاتب فکری نیز دیدگاه‌های مختص به خود را در خصوص اصطلاح امنیت طرح کرده‌اند. پیش از طرح مباحث این بخش یادآور می‌شود که، تنوع دیدگاه‌ها، بیش‌ازپیش عبارت قابل‌تأمل و لفرز را به یاد می‌آورد: "نماد مبهم" (بوزان، ۱۳۹۷: ۱۷). با تأکید بر مقتضیات پژوهش حاضر، مهم‌ترین مکاتب‌های امنیتی در این بخش از پژوهش موردبررسی قرار می‌گیرد:

در **مکتب امنیتی اثباتی**^۱ مبانی شناختی روش اثباتی مورد نقد جدی قرار گرفته و اندیشه‌گران امنیتی، اقدام به بازتعریف اثبات‌گرایی در چارچوب مقتضیات عصر حاضر نموده‌اند. نتیجه آنکه، قرن بیست‌ویکم برخلاف جریان آینده‌نگرانه دهه آخر قرن بیست که از اقبال جامعه جهانی به روش‌های انتقادی حکایت داشت، در مقام عمل متوجه راهبردهای اثباتی‌ای گردید که به میزان زیادی با اصول و مبانی گفتمان سنتی امنیت ملی انطباق دارند (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۳۱). در چارچوب موضوع پژوهش حاضر، نظریه مکتب امنیتی اثباتی را می‌توان اینچنین خلاصه کرد: جهان معاصر، جهانی فرا مدرن با دستور کاری سنتی است.

در **مکتب امنیتی انتقادی**^۲ محورهای اصلی عبارتند از: طرح فرد به مثابه مرجع اصلی امنیت در عرصه روابط و معادلات امنیتی، پویایی امنیت و هرمنوتیکال بودن امنیت. منظور این است که امنیت از این منظر زمینه‌وند به شمار می‌آید و برای درک معنای آن لازم است بستر اجتماعی به مثابه فضای اصلی مولد امنیت مورد توجه قرار گیرد (جهانتاب، ۱۳۹۰: ۳۲).

در **مکتب امنیتی تفسیری**^۳، فهم امنیت مستلزم درک در حوزه اصلی «انگیزه عامل» و «بستر اجتماعی» است. انگیزه امنیتی عاملان در یک تقسیم‌بندی کلان به پنج مورد «سلطه بلامنازع»، «توجیه»، «اقناع»، «حفظ وضع موجود» و «حفظ وجود» قابل طرح است که در بستر اجتماعی، مرکب از سه لایه داخلی (دموکراتیک، تمامیت‌خواه، اقتدارطلب) و جهانی (تک‌قطبی، دوقطبی و چندقطبی) فهم می‌شود. اصول این مکتب عبارت‌اند از: امنیت یک عمل اجتماعی

^۱ Positivism Security School

^۲ Critical Security School

^۳ Interpretative Security School

است، دستیابی به یک معنای واحد و جامع از امنیت نه ممکن و نه مطلوب است، در مقام سیاست‌گذاری امنیتی، بهترین روش استفاده از «تفهم» و «همدلی» است (افتخاری و نصری، ۱۳۸۸: ۶۲-۱۲۸).

در **مکتب واقع‌گرایی (رئالیسم)^۱** مرور اندیشه‌ها و روش تحقیق نشان می‌دهد که جوهره‌ی اندیشه هابزی بدون تغییر ماهوی، حفظ شده است: تأکید بر جدایی خیر سیاسی از خیر اخلاقی، نفی نقش تعیین‌کننده اخلاق، حقوق و ایدئولوژی در علم سیاست، تأکید بر درس‌های تاریخ و تاریخی‌گری، تلقی سیاست (در داخل کشور و عرصه بین‌المللی) به مثابه مبارزه برای قدرت، امکان قانونمندسازی قواعد بازی در عرصه سیاست و ارائه نظریه عقلانی، تعریف «انسان» که به عنوان موجودی حریص و ترسو و اسیر شر و آز و نیاز، تعقیب منفعت شخصی (در وضع طبیعی) و منفعت ملی به عنوان سرفصل سیاست است (جهانتاب، ۱۳۹۰). این دیدگاه شرایط طبیعی را شرایط نامنی و شرایط اجتماعی را شرایط امنیت می‌داند.

مکتب ایده آلیسم^۲ با اعتماد به عقل آدمی و باورهای پیشین آن بر تجویز امر مطلوب تکیه می‌کند. این تأکید ناشی از اعتبار عقل فردی است که می‌تواند با رهایی بخشی فهم از قید عالم واقع، کمال شایسته اجتماعی را پیشنهاد کند. در حوزه امنیت، مکتب ایده آلیسم و به‌طور کلی روش فهم ایده‌الیستی، اولاً به نقش بی‌بدیل «عامل» تأکید می‌نماید و توان خرد آدمی (سوژه) در شکل‌بخشی به زندگی ملت‌ها را ارج بسیاری می‌نهند. ثانیاً ایده آلیست‌ها همواره اصل محاسبه و فایده را در تبیین ریشه و شیوه رفتار آدمی، عاجز می‌دانستند و به‌جای اصل محاسبه عینی، نوعی امید عقلانی و اخلاقی را می‌نشانند که قادر است با احیای حوزه وجدان به مثابه ستاد فرماندهی و دادگاه رفتار عمومی عمل کند.

مکتب لیبرالیسم^۳ در اشکال مختلف آن، بر این امر تأکید دارد که انسان به دلیل انسان بودن، واجد برخی حقوق اساسی است که طبیعی انسان بوده و غیرقابل انتقال است. بر مبنای این اصل، وظیفه دولت در جامعه لیبرالی عبارت است از پاسداری از مرز بین حوزه عمومی و خصوصی، جلوگیری از ادغام دین و سیاست، ممانعت از دخالت نظامیان در سیاست که به دلیل دسترسی به ابزارهای زور و روان بودن سیستم فرماندهی - فرمان‌بری، دارای توانایی ویژه‌ای هستند (افتخاری و نصری، ۱۳۸۸: ۲۴۶-۱۸۷).

در **مطالعات امنیتی فمینیستی^۴** به دنبال آن هستند تا با واردکردن مقوله جنسیت در تعریف و شناخت تمامی روابط داخلی یا خارجی، چشم‌اندازی جدید از معادلات امنیتی ترسیم کنند که در آن مسئله جنسیت صرفاً یک بعد یا یک محور از دیگر ابعاد امنیت نباشد، بلکه بنیان معادلات امنیتی به صورت ترکیبی از جنسیت مردان و زنان شکل گیرد (عبداله خانی، ۱۳۸۲: ۲۶۹-۲۶۶).

^۱ Realism School

^۲ Idealism School

^۳ Liberalism School

^۴ Feminist Security Studies

مکتب کپنهاک^۱ امنیت را از جنبه‌های گوناگون مورد مطالعه قرار داده، اما در برخی جنبه‌ها بیشتر متمرکز شده و بعضاً مبتکر و طراح آن نیز بوده‌است. مفهوم «امنیتی ساختن» یکی از مباحث بسیار مهم در مکتب کپنهاک است. امنیتی ساختن به فرآیندی گفته می‌شود که منجر به قراردادن برخی موضوعات در چارچوب «امنیت» می‌گردد در حالی که قبلاً در این حوزه قرار نداشته‌است و فرآیندی منفی‌ست (عبدالله خانی، ۱۳۸۳: ۱۵۶).

مکتب جامعه‌گرایی^۲ دیدگاه‌های نوینی در باب «سیاست‌گذاری» در جوامع پیچیده مطرح کرده‌است بطوریکه امروزه مفاهیم مستقلی چون مشروعیت سیاسی و حقوق بشر، امنیت انسانی و تساهل و رواداری نسبت به اقلیت‌های قومی و دینی، نقش بسیار مهمی در استحکام امنیت ملی و بین‌المللی ایفا می‌کند (افتخاری و نصری، ۱۳۸۲: ۲۱۷). اگر وجوه عمده مورد تأکید مکاتب جامعه‌شناسی را تلفیق نماییم زندگی اجتماعی شامل سه وجه: بقا و ثبات، توسعه و رضایت، رهایی و زیبایی است. به استناد این سه وجه، حیات اجتماعی در واقع سه الگوی نظری عمده یعنی: پارادایم نظم و توسعه و رهایی وجود دارد. لذا امنیت را بر این اساس می‌توان چنین تعریف کرد: "امنیت تضمین حیات، ضامن رضایت از زندگی و درک رهایی و زیبایی‌هاست به گونه‌ای که موجبات آسودگی خیال و آرامش شود" (نویدینیا، ۱۳۸۸: ۵۹).

جدول ۶: راهبردهای مستخرج از دیدگاه مکتب‌های امنیتی (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	مکتب	راهبرد دفاعی قابل استخراج	ردیف	مکتب	راهبرد دفاعی قابل استخراج
۱	مکتب امنیتی اثباتی	قدرت سخت	۶	مکتب لیبرالیسم	حفظ حقوق اساسی انسان
۲	مکتب امنیتی انتقادی	سیاق اجتماعی	۷	مکتب فمینیسم	اجماع جنسیتی
۳	مکتب امنیتی تفسیری	پیچیدگی ماهیت امنیت	۸	مکتب کپنهاک	تنش‌زدایی
۴	مکتب واقع‌گرایی	نتیجه محوری	۹	مکتب جامعه‌گرایی	توجه به اقلیت‌ها
۵	مکتب ایده آلیسم	آرمان‌خواهی			

تعریف نهایی متغیرهای پژوهش

استخراج نهایی متغیرها (راهبردها) بخش مهمی از فرآیند انجام پژوهش حاضر است. انتخاب، دسته‌بندی، ادغام و یا حذف یک متغیر به‌طور مستقیم بر نتایج تحقیق تأثیر دارد و در صورت وجود کاستی و یا نقص در این مرحله، پژوهش از دستیابی به اهداف موردنظر ناکام خواهد بود. بنابراین ضرورت، فرآیند تعریف متغیرها در مراحل به شرح ذیل صورت گرفت:

در مرحله اول بر اساس منابع اسنادی که چکیده‌ای از آن در مباحث پیشین ارائه گردید، فهرست اولیه متغیرها تهیه و به‌موازات، بر اساس روش دلفی و فراوانی تجمعی در مصاحبه با نخبگان، بر تدقیق معنا و ترکیب واژگانی متغیرها تمرکز شد. در مرحله دوم به روش مصاحبه نیمه عمیق، فهرست نهایی متغیرها (راهبردها) تهیه شد که در جدول ۸ ارائه شده‌است.

^۱ Copenhagen School

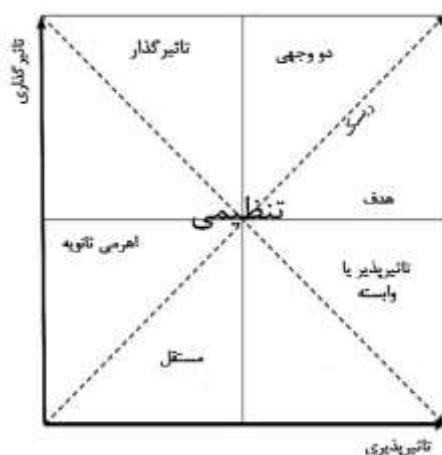
^۲ Communitarianism School

جدول ۷: متغیرهای پژوهش (مأخذ: نگارندگان)

ردیف	راهبرد	مستخرج از نظریه پرداز/ مکتب
۱	ت عادل و پایداری طبقات/ شبکه اجتماعی	مارکس، الکسی دوتوکویل، نیل اسلمسر، ال ویور، چارلز جانسون، امیل دورکهایم، مانوئل کاستلز، مکتب امنیتی انتقادی
۲	نهادسازی و کنش‌گری آگاهانه اجتماعی-سیاسی	مارگارت مید، هابر ماس، پیتریم سوروکین، رابرت ماندل، ساموئل هانتینگتون، عمید زنجانی
۳	پویایی/ بازاندیشی سیاسی- فرهنگی	ساموئل هانتینگتون، آنتونی گیدنز، پیتریم سوروکین، مکتب امنیتی تفسیری، مکتب واقع‌گرایی
۴	گفتمان	میشل فوکو
۵	وحدت ملی	پارسونز
۶	رسالت اندیشمندان	آنتونیو گرامشی
۷	قانون	جورجیو آگامبن، مکتب لیبرالیسم
۸	پاسداری نظام ارزشی	والتر لیپمن
۹	امنیت ذهنی/ احساس امنیت	لرنی
۱۰	اجماع جنسیتی	مکتب فمینیسم
۱۱	تنش‌زدایی	مکتب کپنهاک
۱۲	توجه به اقلیت‌ها	مکتب جامعه‌گرایی

شرح و تفسیر نتایج و بحث

خروجی مدل تحلیل اثرات متقابل، روابط بین متغیرها را نشان می‌دهد و نرم‌افزار میک‌مک قابلیت تبدیل روابط به شکل‌ها و نمودارهای ویژه را داراست. به‌طورکلی، ماتریس‌ها و نمودارهای خروجی نرم‌افزار دو نوع‌اند: یکی ماتریس آثار مستقیم متغیرها و نمودارهای مربوط به آن و دیگری ماتریس روابط غیرمستقیم بین متغیرها و نمودارهای مرتبط با آن (زالی و منصوری، ۱۳۹۷). عوامل مورد ارزیابی در این روش، در موقعیت‌های تشریح‌شده در شکل ۲ قرار می‌گیرند.

شکل ۲. شرح نمودار میک‌مک

Fig.2. Description of the Mic-Mac diagram
Source: Rabbani, 2011

هر یک از متغیرها با توجه به میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در موقعیت ویژه‌ای در نمودار جای می‌گیرند. موقعیت متغیرها در نمودار به شرح جدول ۸ است:

Table 8. The position of the variables in the diagram

نقش متغیر	موقعیت در جدول	توضیحات
تأثیرگذار	شمال غربی	بحرانی ترین مؤلفه‌های سیستم‌اند، تغییرات سیستم وابسته به آنهاست، توسط سیستم قابل کنترل نیستند زیرا خارج از سیستم قرار دارند.
دووجهی - ریسک	نزدیک خط قطری	از ظرفیت بسیار بالایی جهت تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم برخوردارند
دووجهی - هدف	زیر خط قطری	این متغیرها، بیش از آنکه تأثیرگذار باشند، تأثیرپذیرند، بیش از آنکه نتایج از پیش تعیین شده‌ای را به نمایش بگذارند، نمایشگر اهداف ممکن در سیستم هستند.
تأثیرپذیر	جنوب شرقی	تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند
مستقل - گسسته	جنوب - نزدیک مبدأ	بی‌ارتباط با سایر متغیرها
مستقل - اهرمی ثانویه	جنوب غرب - بالای خط قطری	تا حدی تأثیرگذار
تنظیمی	نزدیک مرکز ثقل	می‌توانند به صورت اهرم ثانویه، اهداف ضعیف و یا متغیرهای ریسک ثانویه عمل نمایند

Source: Rabbani, 2011

تحلیل تأثیرات متقابل معیارها

در این بخش، معیارهای استخراج شده به روش تحلیل اثرات متقابل در محیط میک مک بررسی و تحلیل شده است. بدین منظور از ماتریسی به ابعاد ۱۲×۱۲ با متغیرهای تشریح شده در جدول ۸ استفاده شد تا وضعیت هر یک از آنها به شرح ذیل در سیستم مشخص گردد:

ماتریس تأثیرات مستقیم

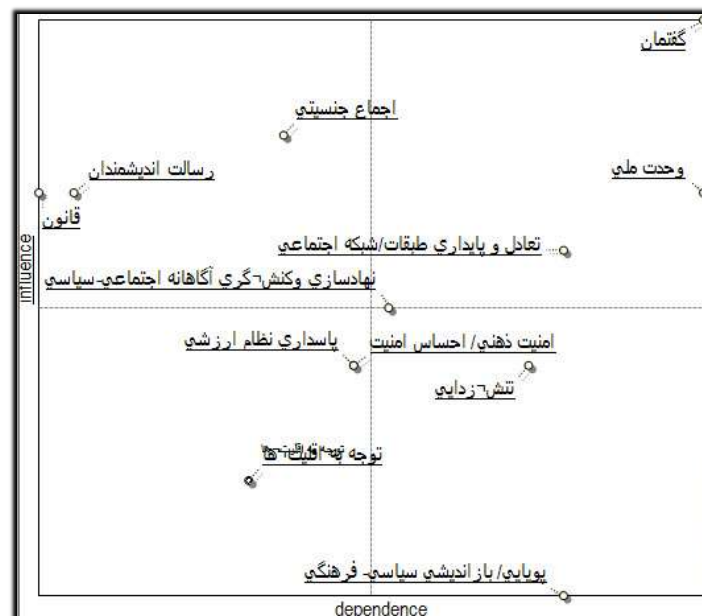
تحلیل اولیه داده‌های ماتریس نشان‌دهنده آن است که با توجه به ابعاد، درمجموع ۱۴۴ گزینه برای ماتریس وجود دارد که از این تعداد، ۱۶ خانه ماتریس صفر بوده، یعنی عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند که این تعداد ۱۱/۱٪ کل حجم ماتریس را به خود اختصاص داده است. از طرف دیگر، ۳۸ خانه عدد یک، ۶۴ خانه عدد دو و ۲۶ خانه ماتریس عدد سه می‌باشد. درجه پرتشدگی ماتریس ۸۸/۹٪ است که حاکی از آن است که عمده عوامل انتخاب شده بر همدیگر تأثیر یک‌طرفه یا متقابل داشته‌اند. (جدول ۹).

جدول ۹: نتایج ماتریس تأثیرات مستقیم

ردیف	راهبرد	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری	ردیف	راهبرد	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	تعادل و پایداری طبقات/ شبکه اجتماعی	۲۱	۲۵	۷	قانون	۲۲	۱۰
۲	نهادسازی و کنش‌گری آگاهانه اجتماعی-سیاسی	۲۰	۲۰	۸	پاسداری نظام ارزشی	۱۹	۱۹
۳	پویایی/ بازاندیشی سیاسی - فرهنگی	۱۵	۲۵	۹	امنیت ذهنی/ احساس امنیت	۱۹	۱۹
۴	گفتمان	۲۵	۲۹	۱۰	اجماع جنسیتی	۲۳	۱۷
۵	وحدت ملی	۲۲	۲۹	۱۱	تنش‌زدایی	۱۹	۲۴
۶	رسالت اندیشمندان	۲۲	۱۱	۱۲	توجه به اقلیت‌ها	۱۷	۱۶

بر اساس نتایج تحلیلی این ماتریس، تأثیرگذاری متغیرهای «رسالت اندیشمندان»، «قانون»، «اجماع جنسیتی»، «توجه به اقلیت‌ها» بیشتر از تأثیرپذیری آنهاست و در میان این متغیرها، «قانون» بیشترین نسبت تأثیرگذاری به تأثیرپذیری را داراست و بر سیستم تأثیر زیادی می‌گذارد. همچنین در بین معیارهای مورد سنجش، بیشترین تأثیرگذاری مربوط

به «گفتمان»، کمترین تأثیرگذاری مربوط به «توجه به اقلیت‌ها»، بیشترین تأثیرپذیری مربوط به «پویایی / بازاندیشی سیاسی - فرهنگی» و «گفتمان» و کمترین تأثیرپذیری مربوط به «قانون» است (جدول ۹). شکل ۳ موقعیت راهبردهای مورد ارزیابی را در تحلیل تأثیرات مستقیم نشان می‌دهد.

شکل ۳. پراکندگی متغیرها و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری (محور عمودی) - تأثیرپذیری (محور افقی) ماتریس تأثیرات مستقیم

Fig.3. Scattering of indicators and their position in the axis of influence (vertical axis) - dependence (horizontal axis) of the matrix of direct effects

بر اساس مواردی که پیش‌تر اشاره شد، می‌توان وضعیت معیارها را با توجه به موقعیت آن‌ها در شکل ۳ تشخیص داد.

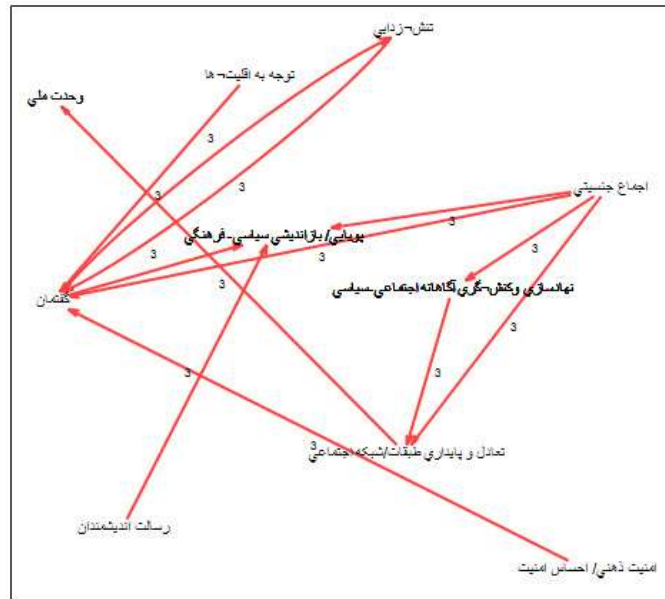
جدول ۱۰. نقش معیارها در ماتریس تأثیرات مستقیم

Table6. The role of criteria in the matrix of direct effects

عنوان معیارها	نقش معیار
قانون، رسالت اندیشمندان، اجتماع جنسیتی	تأثیرگذار
گفتمان	دووجهی - ریسک
وحدت ملی، تعادل و پایداری طبقات/ شبکه اجتماعی	دووجهی - هدف
تنش‌زدایی، پویایی / بازاندیشی سیاسی - فرهنگی	تأثیرپذیر
توجه به اقلیت‌ها	مستقل - گسسته
نهادسازی و کنش‌گری آگاهانه اجتماعی-سیاسی، پاسداشت نظام ارزشی، امنیت ذهنی/ احساس امنیت	تنظیمی

Source: Research Findings, 2021

نمایشی گرافیکی از معیارهای مورد مطالعه در شکل ۴ نشان داده شده است. در این شکل، تأثیرات مستقیم معیارها بر سایر معیارهای سیستم مشخص شده است. به منظور خوانایی نمودار، از میان چگونگی تأثیرگذاری معیارها شامل: ضعیف‌ترین تأثیرات، تأثیرات ضعیف، تأثیرات میانه، تأثیرات قوی و قوی‌ترین تأثیرات که قابل استخراج از نرم‌افزار است، تنها مورد اخیر (قوی‌ترین تأثیرات) نمایش داده شده است.

شکل ۴. تأثیرات مستقیم بین راهبردها و روابط بین آنها

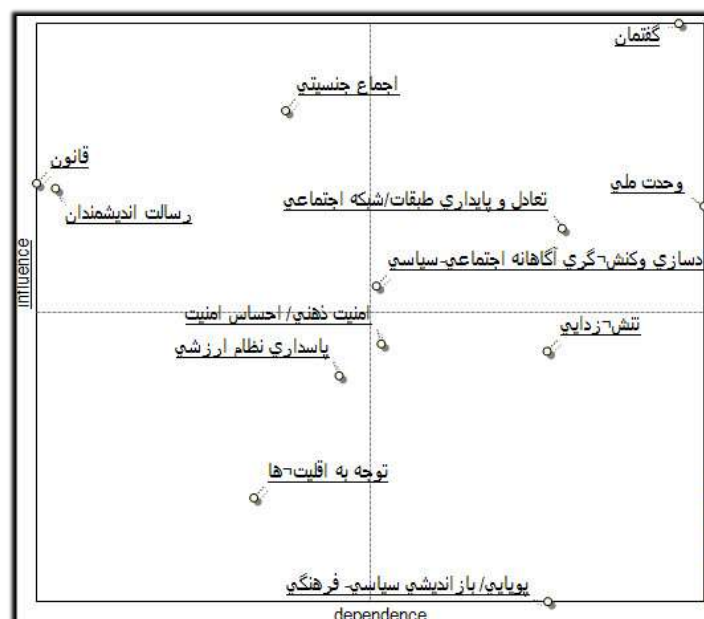
Fig.4. Direct effects between indicators and relationships between them
Source: Research Findings, 2021

ماتریس تأثیرات غیرمستقیم

در ماتریس تأثیرات غیرمستقیم، هر یک از شاخص‌ها توسط نرم‌افزار به توان‌های ۲، ۳، ۴، ۵ و ... رسانده و بر این اساس، تأثیرات غیرمستقیم متغیرها سنجیده می‌شود. ماتریس تأثیرات متقابل غیرمستقیم حاکی از اختلاف قابل توجه متغیر «گفتمان» و سپس «وحدت ملی» در مقایسه با سایر متغیرها به ترتیب در میزان تأثیرگذاری و میزان تأثیرپذیری است و این موضوع بیانگر میزان تأثیر بالای این دو راهبرد بر سیستم است. در این بین دو متغیر «اجماع جنسیتی» و «قانون»، به ترتیب تأثیرگذاری بیشتر و دو متغیر «گفتمان» و «تعدال و پایداری طبقات/شبکه اجتماعی» به ترتیب تأثیرپذیری بیشتری در جدول دارا هستند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱: نتایج ماتریس تأثیرات غیرمستقیم

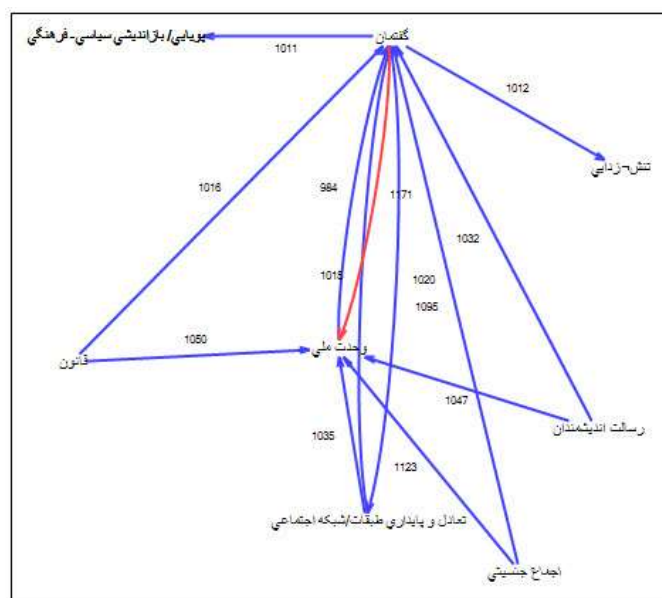
ردیف	راهبرد	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری	ردیف	راهبرد	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	تعدال و پایداری طبقات/شبکه اجتماعی	۸۷۵۹	۱۰۲۴۲	۷	قانون	۹۰۴۴	۴۴۱۰
۲	نهادسازی و کنش‌گری آگاهانه اجتماعی-سیاسی	۸۳۹۵	۸۱۸۱	۸	پاسداری نظام ارزشی	۷۸۲۹	۷۷۶۸
۳	پویایی/بازاندیشی سیاسی-فرهنگی	۶۴۰۲	۱۰۰۸۵	۹	امنیت ذهنی/احساس امنیت	۸۰۳۰	۸۲۳۵
۴	گفتمان	۱۰۰۵۴	۱۱۵۳۸	۱۰	اجماع جنسیتی	۹۵۰۳	۷۱۷۳
۵	وحدت ملی	۸۹۰۰	۱۱۸۱۹	۱۱	تشنه‌زدايي	۷۹۸۳	۱۰۰۷۷
۶	رسالت اندیشمندان	۹۰۱۲	۴۶۱۹	۱۲	توجه به اقلیت‌ها	۷۰۵۷	۶۸۲۱

شکل ۵. پراکندگی متغیرها و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری (محور عمودی) - تأثیرپذیری (محور افقی) ماتریس تأثیرات غیرمستقیم

Fig.5. Scattering of indicators and their position in the axis of influence (vertical axis) - dependence (horizontal axis) of the matrix of indirect effects

بر اساس شکل ۵ وضعیت هر یک از شاخص‌ها با توجه به موقعیت آن‌ها در محور در مقایسه با شکل ۳ (ماتریس تأثیرات مستقیم) تفاوت چندانی ندارد. بنابراین جایگاه شاخص‌ها در ماتریس تأثیرات غیرمستقیم مشابه جدول شماره ۱۰ است. در شکل ۵ تأثیرات غیرمستقیم شاخص‌ها بر سایر شاخص‌های سیستم مشخص شده است.

شکل ۶. پراکندگی شاخص‌ها و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری (محور عمودی) - تأثیرپذیری (محور افقی) ماتریس تأثیرات غیرمستقیم

Fig.6. Scattering of indicators and their position in the axis of influence (vertical axis) - dependence (horizontal axis) of the matrix of indirect effects

Source: Research Findings, 2021

بحثی پیرامون جایگاه متغیرها در جدول ۱۱

قرارگیری متغیرهایی همچون «قانون»، «رسالت اندیشمندان»، «اجماع جنسیتی» در بحرانی‌ترین دسته از متغیرها، گویای وابستگی کلیدی پدافند غیرعامل به این دسته از متغیرها در حوزه تهدیدات مردم‌محور است. این متغیرها به سادگی امکان دست‌کاری، تغییر و اصلاح ندارند و تغییر موقعیت آن‌ها در جدول یا غیرممکن و یا مستلزم صرف زمان بسیار و برنامه‌های زیربنایی و پرهزینه خواهد بود. از طرفی، در صورت اقتدار یک سامانه در این دسته از متغیرها، دفاع غیرنظامی نیز در موقعیت اطمینان‌بخشی قرار دارد ولی در غیر این صورت سامانه از آسیب‌پذیری غیرقابل جبرانی برخوردار است.

اهمیت متغیرهای دوجهی - ریسک، در قدرت دفاع غیرنظامی، یک پله کم‌تر از ردیف اول جدول است. در این ردیف متغیر «گفتمان» قرار دارد. این متغیرها نیز همچون متغیرهای تأثیرگذار (ردیف اول جدول) قابلیت دست‌کاری اندکی دارند و اصلاح یا تقویت آن‌ها گرچه به اندازه متغیرهای تأثیرگذار بسیار سخت یا غیرممکن نیست اما همچنان مستلزم صرف زمان و برنامه‌های بلندمدت است. بنابراین اقتدار یک کشور در این دسته از متغیرها نیز تأثیر راهبردی در سامانه دفاع غیرنظامی دارد.

متغیرهای دوجهی - هدف، نخستین دسته از متغیرهایی هستند که بعد تأثیرگذاری آن‌ها در مقایسه با بعد تأثیرپذیری، تفاوت چندانی ندارد لذا به عنوان متغیرهای هدف برای مدیران و دست‌اندرکاران سامانه دفاع غیرنظامی، حائز اهمیت‌اند. متغیرهای «وحدت ملی»، «تعادل و پایداری طبقات/شبکه اجتماعی» از چنین خصیصه‌هایی برخوردارند. اصلاح یا دست‌کاری این دسته از متغیرها در مقایسه با دودسته پیشین در جدول، امکان‌پذیرتر است، لذا امکان تقویت سامانه دفاع غیرنظامی با پایش این متغیرها وجود دارد.

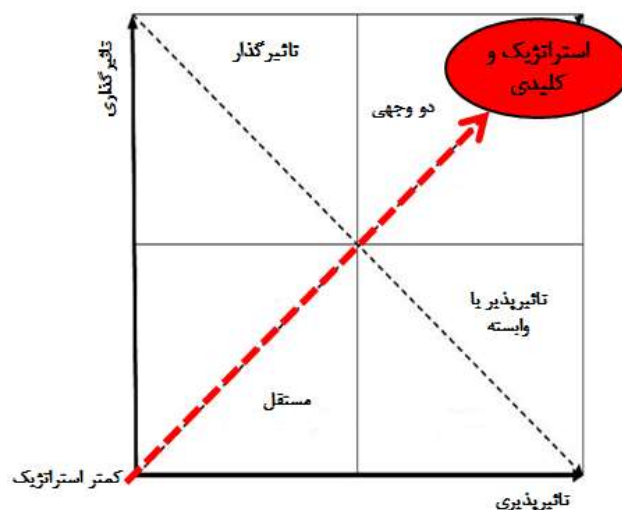
ردیف متغیرهای تأثیرپذیر شامل متغیرهای «تنش‌زدایی»، «پویایی/بازاندیشی سیاسی- فرهنگی» است و این متغیرها شدیداً تحت تأثیر سایر متغیرها قرار دارند. به عبارتی هدف‌گذاری مستقیم و تمرکز بر این دسته از متغیرها، نوعی سطحی‌نگری و معلول‌ها را دیدن و غفلت از ریشه‌ها و علت‌های به ظاهر ناپیداست. اصلاح و دست‌کاری مستقیم این متغیرها عموماً ناپایدار و حتی بی‌فایده است چراکه این متغیرها، معلول و نتیجه سیاست‌ها، برنامه‌ها و متغیرهای تأثیرگذار و بالادستی هستند.

متغیرهای مستقل - گسسته در ردیف بعدی جدول و شامل متغیر «توجه به اقلیت‌ها» است. قابلیت اندکی از تأثیرگذاری در این متغیر وجود دارد اما میزان تأثیرپذیری آن بیشتر است.

شناسایی متغیر راهبردی

متغیرهای راهبردی معیارهایی هستند که هم قابل دست‌کاری و کنترل بوده و هم بر پویایی و تغییر سیستم تأثیرگذار باشند. اگر نمودار وضعیت معیارها را به صورت یک شبکه مختصات فرض کنیم، متغیرهای قرارگرفته در ناحیه دوم چنین وضعیتی دارند و برنامه‌ریزان به ندرت قادر به تغییر این شاخص هستند. متغیرهای قرارگرفته در ناحیه سوم شبکه مختصات، چنانچه در نمودار نیز مشخص است، تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بسیار پایینی در سیستم دارند و نمی‌توانند متغیر استراتژیک محسوب شوند. متغیرهای ناحیه چهارم نیز به دلیل وابستگی شدید به سایر شاخص‌ها خاصیت استراتژیک ندارند و بیشتر نتیجه سایر متغیرها به حساب می‌آیند. اما متغیرهای ناحیه اول شبکه

مختصات، متغیرهای استراتژیک هستند، چراکه هم قابلیت کنترل توسط سیستم مدیریتی را دارند و هم بر سیستم تأثیرگذاری قابل قبولی دارند. با توجه به توضیحات و شکل ۷ راهبرد «گفتمان» هم در ماتریس تأثیرات مستقیم و هم در ماتریس تأثیرات غیرمستقیم، متغیر استراتژیک و کلیدی محسوب می‌شود.

شکل ۷. موقعیت متغیرهای استراتژیک

Fig.7. The location of strategic variables
Source: Rabbani, 2011

نتیجه‌گیری

در این مطالعه، راهبردهای استخراج‌شده بر اساس مرور مبانی نظری با بهره‌گیری از روش تحلیل اثرات متقابل باهدف شناسایی عوامل تأثیرگذار، تأثیرپذیر و راهبردی در محیط نرم‌افزار میک‌مک بررسی و تحلیل شدند. درمقایسه نتایج این تحقیق با تحقیقات مشابه، روش تحلیل اثرات متقابل و نرم‌افزار میک‌مک که در زمینه‌هایی همچون: پیشران‌های تأثیرگذار بر قدرت دفاعی ایران (نجفی و همکاران، ۱۳۹۹)، متغیرهای کلیدی آمایش منطقه‌ای (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۷)، پیشران‌های شگفت‌انگیز در تاب‌آوری کالبدی (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۷)، متغیرهای مدیریت اطلاعات امنیت (CHander et al: 2013)، متغیرهای راهبردی در توسعه طبیعت‌گردی (Ariyani& Fauzi, 2019)، متغیرهای مؤثر در جرم‌های ضد زنان (Kauret al: 2021) مطابق توضیحات جدول ۱، بکار رفته بود در استخراج راهبردهای مواجهه با تهدیدات مردم‌محور در پدافند غیرعامل بکارگرفته‌شد. این پژوهش در مقایسه با پژوهش آیاتی‌فرد و همکاران در سال ۱۴۰۱ با هدف «استخراج مهم‌ترین متغیرهای مؤثر بر تهدیدات مردم‌محور» به راهبردهایی جهت سیاست‌گذاری و برنامه‌دهی عملیاتی در محدوده تهدیدات بحرانی مردم‌محور دست‌یافته‌است.

در فرآیند انجام پژوهش در ماتریس تأثیرات مستقیم، متغیر «قانون» بیشترین نسبت تأثیرگذاری به تأثیرپذیری را داراست. همچنین در بین متغیرهای مورد سنجش، بیشترین تأثیرگذاری مربوط به «گفتمان»، کمترین تأثیرگذاری مربوط به «توجه به اقلیت‌ها»، بیشترین تأثیرپذیری مربوط به «پویایی / بازاندیشی سیاسی - فرهنگی» و «گفتمان» و کمترین تأثیرپذیری مربوط به «قانون» است. ماتریس تأثیرات غیرمستقیم حاکی از اختلاف قابل توجه متغیر «گفتمان»

و سپس «وحدت ملی» در مقایسه با سایر متغیرها به ترتیب در میزان تأثیرگذاری و میزان تأثیرپذیری است و این موضوع بیانگر میزان تأثیر بالای این دو راهبرد بر سیستم است.

نتایج این پژوهش بر اهمیت متغیرهای غیرکالبدی در پدافند غیرعامل شدیداً تأکید دارد. این موضوع خصوصاً به این دلیل حائز اهمیت است که عمده پژوهش‌ها در پدافند غیرعامل به حوزه‌های کالبدی و زیرساختی می‌پردازند و حال آنکه روش تحلیل آثار متقابل که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفت، گویای روابط پیچیده‌تری میان متغیرهای مؤثر در این علم میان‌رشته‌ای است. بر این اساس دستاوردهای این تحقیق در درجه اول ابزارهایی برای کنترل حوزه مأموریتی برای مدیران ارشد پدافند غیرعامل در محدوده تحدیدات مردم‌محور فراهم می‌کند. بر مبنای معیارها و نظام پایداری/ ناپایداری منتج از این تحقیق، مدیران از توانایی پایش سامانه تهدیدات در علم دفاع غیرنظامی، برخوردار بوده و می‌توانند ضمن اعلام موارد مدنظر به مدیران و کارشناسان زیرمجموعه خود، راهبردها، راهکارها و هشدارهای راهگشا را نیز به موقع و بر مبنای اصل و اولویت بازدارندگی، اعلام نمایند. به کمک دستاوردهای این پژوهش، تشخیص حوزه‌های بحرانی در ساختار موجود و نیز آتی سیستم برای تمرکز حوزه فعالیت سازمان و تعریف پروژه و پژوهش از طرف نظام مدیریتی پدافند غیرعامل در چارچوب تهدیدات مردم‌محور میسر است. لذا ابزار مستدلی در برنامه‌ریزی و تخصیص بودجه و اعتبارات در اختیار دستگاه‌های ذی‌ربط قرار می‌دهد.

نتایج پژوهش همچنین بر ارتباط اندام‌وار^۱ میان نظام مدیریتی پدافند غیرعامل و حوزه‌های مدیریتی مرتبط تأکید دارد. بر این اساس به منظور محقق شدن اهداف تعریف شده خصوصاً هدف بازدارندگی، ضروریست مدیران پدافند غیرعامل، شاخص‌ها و نمودار تغییرات آن‌ها را از سازمان‌های ذی‌ربط اخذ و آثار این متغیرها را بر نظام پدافند غیرعامل در ارتباط متقابل با سایر مدیران و کارشناسان تحلیل نمایند.

به دلیل ماهیت پویای بسیاری از متغیرهای بررسی‌شده در پژوهش حاضر، نظام‌های تأثیرگذاری و تأثیرپذیری نیز بالطبع تغییر خواهد کرد. این موضوع به معنی لزوم به‌روزرسانی پویای نظام اندرکنش متغیرهاست؛ به عبارت دیگر، نظام اندرکنش راهبردهای مواجهه با تهدیدات مردم‌محور در علم میان‌رشته‌ای پدافند غیرعامل در زمینه‌ها^۲ و زمان‌های مختلف، متنوع و متفاوت خواهد بود و توجه به این موضوع به دلیل تأثیر اساسی بر رویکرد و فرآیند تصمیم‌سازی مدیران ضروریست.

با توجه به اینکه در فرآیند انجام پژوهش حاضر، محدوده و مقیاس ملی مدنظر بوده است، پژوهش‌های آتی می‌تواند بر مبنای متغیرهای محدوده‌ای که مبنای مرزبندی این محدوده‌ها، قومیت، اقلیم، موقعیت جغرافیایی و مواردی از این دست است، تحقیقات متمرکزی انجام گیرد. این موضوع خصوصاً با توجه به تنوع اقوام، نظام ژئوپلیتیک و اقلیم در کشور قابل توجه است.

فهرست منابع

- احمدی نژاد فرشته، بندرآباد علیرضا، پیری سعید، مدیری آتوسا. اولویت‌بندی توجه به شاخص‌های حس مکان در پهنه فرهنگی گردشگری جماران با استفاده از مدل ISM-MICMAC-TOPSIS. مسکن و محیط روستا. ۱۳۹۹؛ ۳۹ (۱۷۲): ۹۱-۱۰۵.
- اصغریان جدی، احمد (۱۳۸۶)، الزامات معمارانه در دفاع غیرعامل پایدار، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- آگامبن، جورجیو (۱۴۰۲). قانون و خشونت، مترجم: مراد فرهادپور، نشر نی. تهران.
- آیاتی فرد، عباس، نیری فلاح، سیامک، خلیلی، اکرم و عظیمی آملی، جلال. (۱۴۰۱). متغیرها و معیارهای مؤثر بر پدافند غیرعامل در مواجهه با تهدید ناآرامی‌های اجتماعی در محدوده کشور ایران. جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۱ (۴۴)، ۱۷۸-۱۹۱.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۴)، آموزش دانش سیاسی، چاپ چهارم، نشر نگاه معاصر، تهران.
- بوزان، باری (۱۳۹۷)، مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی، مردم دولتها و هراس، چاپ پنجم، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه؛ بزرگ، حمیده (۱۳۹۵)، الفبای روانشناسی محیط برای طراحان، چاپ چهارم، انتشارات آرمانشهر، تهران.
- تیلور، چارلز و مگی، برایان (۱۴۰۱)، مردان اندیشه، مترجم: عزت‌الله فولادوند، چاپ اول، نشر: ماهی. تهران
- جهان‌تاب، محمد (۱۳۹۰)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- خورشیدنام، عباس. (۱۳۹۰). بررسی تئوری‌های جامعه‌شناختی نظم و امنیت عمومی. پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۴ (۳)، ۱۰۷-۱۴۰.
- سازمان پدافند غیرعامل کشور (۱۳۹۸)، سند راهبردی پدافند شهری، ناشر: سازمان پدافند غیرعامل کشور، تهران.
- سلمانی، محمد، کاظمی ثانی عطاله، نسرین، بدری، سیدعلی و مطوف، شریف. (۱۳۹۵). شناسایی و تحلیل تأثیر متغیرها و شاخص‌های تاب‌آوری: شواهدی از شمال و شمال شرقی تهران. تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، ۳ (۲)، ۱-۲۲.
- صدیقی، الهام، سلمان ماهینی، عبدالرسول، میرکریمی، سیدحامد، دلیری، حسن و فث، برایان. (۱۳۹۸). شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی آمایش منطقه‌ای براساس آینده پژوهی در شهرستان گرگان. آمایش سرزمین، ۱۱ (۲)، ۲۰۵-۲۳۳.
- زیاری، ک. (۱۳۹۶)، مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه تهران.
- فکوهی، ناصر (۱۳۹۴)، صدو یک پرسش از فرهنگ، چاپ اول، انتشارات طاعتی، تهران.
- کاتوزیان، ناصر (۱۴۰۰)، مقدمه علم حقوق، چاپ سیزدهم، انتشارات گنج دانش، تهران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷)، جهان رهاشده، مترجمان: علی اصغر سعیدی، یوسف حاجی‌ابوالوهاب، چاپ دوم، علم و ادب، تهران.

- گیدنز، آنتونی (۱۴۰۱)، پیامدهای مدرنیت، مترجم: محین ثلاثی، چاپ یازدهم، انتشارات مرکز، تهران.
- مشهدی، حسن (۱۳۹۵)، ارزیابی تهدیدها؛ آسیب‌پذیری و ریسک در زیرساخت‌های حیاتی، دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- نجفی، سجاد، یزدان پناه درو، کیومرث، پیشگاهی فرد، زهرا و بدیعی ازندهی، مرجان. (۱۳۹۹). تبیین مهم‌ترین نیروهای پیشران تاثیرگذار بر قدرت دفاعی ایران در افق زمانی ۱۴۱۰. آینده پژوهی دفاعی، ۵(۱۶)، ۶۳-۸۷.
- نوروزی، حسن، محمدی دوست، سلیمان، حسینی خواه، حسین و خانی زاده، محمدعلی. (۱۳۹۸). شناسایی و ارزیابی پیشران‌های شگفت‌انگیز در تاب‌آوری کالبدی کاربری‌های شهری با رویکرد پدافند غیرعامل (مورد پژوهی: ناحیه یک شهر یاسوج). پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۰(۳۶)، ۳۳-۴۵.
- نویدینا، منیژه (۱۳۸۴)، بررسی ابعاد امنیت اجتماعی، رساله دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- وبر، ماکس (۱۳۹۵)، اقتصاد و جامعه، مترجمان: عباس منوچهری، مهرداد ترابی نژاد، مصطفی عمادزاده، چاپ چهارم، ناشر: سازمان سمت.
- وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت امور مسکن و ساختمان، مقررات ملی ساختمان (۱۳۹۵)، مبحث ۲۱، نشر توسعه ایران.
- هاشمی فشارکی، سیدجواد. (۱۳۹۷)، مبانی طراحی محله‌ی امن و پایدار. چاپ اول. ناشر: مرکز مطالعات پژوهشی بعثت وابسته به سپاه محمد رسول‌الله (ص)، تهران.
- Bielai, S., Morozov, I., & Tylchyk, V. (2018), The innovative approach to the crisis situations monitoring of the social and economic origin that endanger the security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), 15-21.
- Burton, I. Kates, R. W and White, G. F. (1999), *The environment as hazard*, Oxford university press, New York.
- Byun, G., & Ha, M. K. (2019), An analysis of crime safety evaluation indicators in urban outdoor public space by using AHP. *Journal of the Architectural Institute of Korea Planning & Design*, 35(5), 11-20.
- Buzan, B.G. (2007) , *People, states and fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. ECPR press.
- Brazier, R. (2006), *Impact of Homeland Security Communities of Learning: Developing a Strategy for Training and Collaboration*, Ph.D. Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, California.
- Catherine A. Luther , Carolyn Ringer Lepre , Naeemah Clark. (2017), *Diversity in U.S. Mass Media*, Wiley Blackwell.
- Chander, M., Jain, S.K. and Shankar, R. (2013), Modeling of information security management parameters in Indian organizations using ISM and MICMAC approach, *Journal of Modelling in Management*, Vol. 8 No. 2, pp. 171-189. <https://doi.org/10.1108/JM2-10-2011-0054>
- Haines, S . (2000), *The Systems Thinking Approach to Strategic Planning and Management*. 1st edition. CRC Press.
- Herbert Lionel Adolphus Hart. (1959), *The Concept of Law*. Oxford University Press.

Jacobs, J. (1961), *The death and life of great American cities*. Random House LLC.

Kim, J. H., & Barnett, G. A. "A Structural Analysis of International Conflict: From a Communication Perspective". *International Interactions*, 33(2), 135–165.2007.
<http://doi.org/10.1080/03050620701277764>

Kaur, B., Ahuja, L., & Kumar, V. (2021), Developing a Conceptual Model for Crime Against Women using ISM & MICMAC. *Recent Advances in Computer Science and Communications (Formerly: Recent Patents on Computer Science)*, 14(4), 1308-1320.

Kronfeld, M. J. (2018), *The construction and prioritization of threats in the post-Cold War era and the evolution of American national security policy* (Doctoral dissertation, Rutgers University-Graduate School-Newark).

Mankiw, N. G. (2020), *Principles of Economics*. nine editions. Harcourt.

Mead, Margaret. (1959), *People and Places*. Bantam Pathfinder Editions.

Nye, J.S. (2011), *The Future of Power*. Public Affairs.

Turner, H. (2016), *Passive urban defense*. England, Oxford: Oxford press.

Deriving passive defense strategies in the face of people-oriented threats in urban settlements by the method of cross impact analysis

Abbass ayati fard

PhD. Candidate, Department of architecture, Nour branch, Islamic Azad University, Nour, Iran

Siyamak nayyeri fallah¹

Assistant Professor, Department of architecture, Nour branch, Islamic Azad University, Nour, Iran

Akram khalili

Assistant Professor, Department of architecture, Nour branch, Islamic Azad University, Nour, Iran

Jalal azimi amoli

Associate Professor, Department of geography, Nour branch, Islamic Azad University, Nour, Iran

Abstract

Among the many issues of the urban management, the difficulty of facing "social unrest is due to the paradoxical nature of this category of threats, because the source of the threat is not the foreign enemy but the most valuable asset: the citizens. The irreparable costs of using coercive methods in the face of this threat show the necessity of adopting scientific and sustainable strategies in facing these threats and meanwhile, the interdisciplinary science of passive defense, with its civilian nature, is one of the most appropriate tools to face social unrest under people-oriented threats which has always and especially in recent years involved many countries, including our country, with this issue. Emphasizing the scientific nature of passive defense, the current research tries to provide scientific solutions to face people-oriented threats by delving into security theories. The main goal of this research is to extract strategies for dealing with people-oriented threats, and to know their nature in terms of influence/dependence. This descriptive-analytical study first defines the strategies with the tools of library study and interviews and then evaluates them using the method of cross impact analysis and MIC-MAC. Based on the results of this research, in the matrix of direct effects, the "law" variable has the highest ratio of influence to dependence. Also, among the measured variables, the most influence is related to "discourse", the least influence is related to "attention to minorities", the most dependence is related to "dynamism/political-cultural rethinking" and "discourse" and the least dependence is related to "law".

Key words: Passive defense, Strategy, People-centered threats, Cross impact analysis.

¹ (Corresponding Author) si.nayyeri@iau.ac.ir